

บทที่ ๑
โรคระบบทางเดินอาหาร

๑. คัมภีร์ธาตุบรรจบ ว่าด้วยโรคอุจจาระธาตุ และมหากฎรูป

๑.๑ ว่าด้วยสาเหตุของโรคอุจจาระธาตุ ผู้ที่เป็นโรคอุจจาระธาตุ มีสาเหตุดังนี้

๑.๑.๑ เนื่องจากผู้นั้นเป็นไข้ที่มีพิษจืด ตกถึงสันนิบาต แล้วเรื้อรังมา ธาตุนั้นแปรปรวนวิปริต อุจจาระไม่เป็นปกติ จึงกลายเป็นโรคอุจจาระธาตุ

๑.๑.๒ รับประทานอาหารที่แปลกหรือรับประทานอาหารมากเกินไปกำลังธาตุ เป็นต้นว่า เนื้อสัตว์ดิบ หรือเนื้อสัตว์ที่มีความมาก และไขมันต่างๆ หรือของหมักดอง หรือของบูดเน่า ธาตุนั้นก็วิปริต แปรปรวน กระทำให้ท้องขึ้นท้องอืด ท้องเฟ้อ เรอเหม็นเปรี้ยว ให้จุกเสียด อุจจาระก็วิปริตต่างๆ จึงกลายเป็นโรคอุจจาระธาตุ

๑.๑.๓ ธาตุสมุฏฐานมหากฎรูป ๔ ประชุมกันในกองสมุฏฐานโทษละ ๓ ทำให้ สมุฏฐานธาตุกำเริบ หย่อน พิการ โดยพระอาทิตย์สถิตในทวาราศรี ตามในพิภักตสมุฏฐานฤๅ ๖ กระทบให้ เป็นเหตุจึงกลายเป็นโรคอุจจาระธาตุ

๑.๒ ว่าด้วยกองพิภักตสมุฏฐานมหากฎรูป (มหากฎรูปเต็มหมวดหมู่) มีดังนี้

๑.๒.๑ พัทธปิตตะ อพัทธปิตตะ กำเดา ทั้ง ๓ อย่างนี้ เป็นพิภักตในกองสมุฏฐานเตโช

๑.๒.๒ หทัยวาตะ สัตถกะวาตะ สุมनावาตะ ทั้ง ๓ อย่างนี้ เป็นพิภักตในกองสมุฏฐานวาโย

๑.๒.๓ ศอเสมหะ อุระเสมหะ คูณเสมหะ ทั้ง ๓ อย่างนี้ เป็นพิภักตในกองสมุฏฐานอาโป

๑.๒.๔ หทัยวัตถุ อุทริยะ กรีสะ ทั้ง ๓ อย่างนี้เป็นพิภักตในกองสมุฏฐานปลวี่

ทั้ง ๓ กองนี้ เรียกว่า มหากฎรูปเต็มหมวดหมู่

แต่สมุฏฐานปลวี่นี้ได้เป็น ขาดิ จะละนะ ขึ้นนั้นหามิได้ แต่เมื่อใดสมุฏฐานทั้ง ๓ สิ่งใดสิ่ง หนึ่งก็ดี เกิดเป็นขาดิ จะละนะขึ้นแล้ว สมุฏฐานปลวี่ก็พลอยมีกำลังขึ้น และสมุฏฐานทั้งปวงก็กำเริบแรงกว่าเก่า เหตุว่าปลวี่นั้นเป็นที่ตั้งแห่งภูมิโรคทั้งหลาย และเป็นทีที่ค้ำชูอุดหนุนโรคให้จำเริญ และจึงได้นำมาว่า มหาสันนิบาตหรือสันนิบาตกองใหญ่

มหากฎรูป ๔ บังเกิดขึ้นเมื่อกองปลวี่ธาตุ กำเริบ หย่อน พิการ มีพิภักตสมุฏฐานให้เป็นเหตุ คือบุคคลใดใช้ก็ดี มิได้เป็นไข้ก็ดี ถ่ายอุจจาระออกมาเป็นสีดำ สีแดง สีขาว สีเขียว มีลักษณะเป็น มูลแมว มูลไก่ มูลเต่า หยาบก็ดี ละเอียดก็ดี มีอาการให้โทษ ๑๕ ประการ คือ-

๑. ให้ปวดท้อง

๒. ให้บริโภคาอาหารไม่ได้

58 **๑.๓ ว่าด้วยลักษณะอุจจาระธาตุ**

59 ๑.๓.๑ ลักษณะอุจจาระธาตุเป็นเมือกมัน เปลวโต หยาบก็มี ละเอียดก็มี ลักษณะดังมูลแมว มูลไก่ มูลเต่า
60 ลักษณะอุจจาระซึ่งจะวิปริตต่างๆ นั้น เพราะอุจจาระเสียด้วยลม โกรธธาตุนานา มิได้พัดชำระประระเมหะ และเมือกมันใน
61 ลำไส้ ให้ตกเป็นตะกรันเป็นคราบติดลำไส้อยู่ ะคนด้วยอุจจาระธาตุ ครั้นเดินลงสู่ช่วงทวารก็เกิดเป็นลำลาบแตกออกเป็น
62 โลหิต บางที่เป็นเม็ดยอขึ้นตามขอบทวารเจ็บแสบขบ บางที่ขึ้นที่ต้นไส้ต่อ ลำกระวีสบัก (ทางเดินอาหารเก่า) ก็มี มีอาการ
63 ดุจนิ้ว และไส้ด้วน ไส้ลาม สมมุติเรียกต่างๆ บางที่ก็เรียกดานเถาตุตตะฆาต นีว ประระเมหะ กระทบกล่อน และริดสีดวง บาง
64 ที่ก็เรียกว่า ลามกอดิสาร และโทษดังนี้เกิดแก่กองลามก แต่จะได้ถึงลามกเป็น มลทินในมูลธาตุทั้งปวงดังที่กล่าวมาแล้ว

65 ๑.๓.๒ ว่าด้วยอุจจาระธาตุ อุจจาระธาตุมีลักษณะเป็นสีดำ แดง ขาว เขียว

66 ๑) **ปถวิธาตุ** มีลักษณะอาการกระทำให้เสมหะเน่า ให้เจ็บท้อง ท้องขึ้น ให้เสียดแทงและเป็นอัมพฤกษ์ก็มี เป็น
67 กระทบ เป็นป้าง เป็นข้ำ เนื้อเล็บมือเล็บเท้าเหี่ยวให้โลหิตตกทวารหนัก ทวาร เบากินอาหารไม่ได้ (อุจจาระออกมาเป็นสี
68 ดำ)

69 ๒) **อาโปธาตุ** ให้ลงท้อง เจ็บหน้าอก แปรเป็นกล่อน อุจจาระปัสสาวะมีออก นอน มีหลับขัดหัวเข่า ปวดท้องเป็น
70 พรวรตึก กลิ้งขึ้น ขัดสีข้าง ถ้าหญิงขัดซ้ายรักษายากนัก แล้วแปรไปให้ขัด หัวเข่าและน่อง ให้เท้าเย็นมือเย็น บ้างเกิดเสลดกล้า
71 ผอมแห้ง เจ็บหน้าอก ร้อนหน้า ตาตั้งไข้จับ (อุจจาระ ออกมาเป็นสีแดง)

72 ๓) **วาโยธาตุ** ให้ตาพว้า เมื่อยมือเมื่อยเท้า เป็นตะคริวและขัดหัวเข่า เมื่อยสันหลัง สองเกลียวข้างแข็ง สมมุติว่า
73 เป็นผีเสี้ยน อาเจียนแต่ลมเปล่า ขัดอกเจ็บในท้อง หนักหน้าตา (อุจจาระออกมาเป็นสีขาว)

74 ๔) **เตโชธาตุ** กระทำให้ร้อนปลายมือปลายเท้า ให้เจ็บปวดตุจปลาตุยกอก แปรไปให้สันหลังบวม และผื่นขึ้นทั่ว
75 สรรพวงค์กายดังผดและหัด ทำให้เจ็บท้องและตกบุพโพ (หนอง) โลหิต ให้มือและเท้าตาย แก้มิทันจะมรณะ (อุจจาระ
76 ออกมาเป็นสีเขียว)

77

78 ๑.๓.๓ ว่าด้วยอสาทิยะอุจจาระคันธธาตุ

79 ๑) **กลิ้งดั่งหญ้าเน่า** ะคนด้วย มลอะชินะ (เตโชธาตุสมุฏฐาน) ให้เป็นเหตุ มี อาการให้ปากแห้ง คอแห้ง ให้นำหนัก
80 ตัว ให้วังเวียน ให้อุจจาระปัสสาวะไม่สะดวก ให้เหงื่อไหลหยดย่อย (อาการ ให้โทษ & ประการ)

81 ๒) **กลิ้งดั่งข้าวบูด** ะคนด้วย วิวิฆขอทชินะ (วาโยธาตุสมุฏฐาน) ให้เป็นเหตุ อาการ ให้โทษ & ประการ คือ ให้
82 เสียดแทง ให้เจ็บคอ ให้คันทุมูก ให้เมื่อยทั่วร่างกาย ให้ตะครันตะครอ

83 ๓) **กลิ้งดั่งปลาเน่า** ะคนด้วยอามะอะชินะ (อาโปธาตุสมุฏฐาน) ให้เป็นเหตุ มีอาการให้โทษ ๓ ประการ คือ ให้
84 อุจจาระปัสสาวะมีสะดวก ให้เจ็บอก ให้น้ำลายไหล

85

๔

86 **๔) กลืนดั่งซากศพเน่าโทรม** ระคนด้วยวัณพทอชินะ (ปถวีธาตุสมุฏฐาน) ให้เป็น เหตุมีอาการให้โทษ ๓ ประการ
87 คือ ให้เจ็บอก ให้เจ็บในท้อง ให้บวมมือ บวมเท้า บางทีบวมทั่วร่างกาย

88 หนึ่ง คันธะลามกโทษทั้ง ๔ ประการ นี้แปรมาจากอุจจาระธาตุลามก ตกอยู่ในระหว่างอสาทิยะ อุจจาระคันธธา
89 ธาตุ แต่ในอสาทิยะพิกัดสมุฏฐานนั้นมีอยู่ ๓ สมุฏฐาน คือ

90 ๑. อสาทิยะโบราณชวร

91 ๒. อสาทิยะมรณันตีกชวร

92 ๓. อสาทิยะอชินชวร

93 **๑. อสาทิยะโบราณชวร** คือ อาศัยโดยแปรตามสมุฏฐานแห่งอายุเดินเข้าสู่ความชรา เปรียบดังผลไม้ที่
94 บริสุทธ์ เมื่อถึงกำหนดสุกและงอมแล้ว ผลนั้นก็หล่นลงเอง จัดเป็นปฐมอสาทิยะ
95 พิกัดสมุฏฐานหนึ่ง จะให้ยานั้นยากนัก

96 **๒. อสาทิยะมรณันตีกชวร** คือ โรคบังเกิดเป็นไอบักกะมิกโรค คือ ตกลงมาจากที่สูงหรือต้องทุบถองโอบตี ต้อง
97 ราชอาญา อหิวาตกโรค และโรคที่เกิดเป็นพิษขึ้นต่างๆ มีพิษดี พิษโลหิต และพิษ
98 เสมหะ เป็นต้น จัดเป็นมัชฌิมะ อสาทิยะพิกัดสมุฏฐานหนึ่งจะให้ยานั้นยากนัก

99 **๓. อสาทิยะอชินชวร** คือ โรคเกาต์รำร่าเรื้อรังหรือโรคธรรมดาก็อ่า ด้วยบังเกิดอชินโทษอยู่เนื่องๆ เหตุ
100 เพราะบริโภคอาหารไม่ถูกกับธาตุ ใช้นั้นก็มีอาการทรุดไปอย่างนี้เรียกว่า อชินธาตุ
101 ถ้าให้ยารับประทานไม่ถูกกับไข้ ใช้นั้นก็ไม่หายเป็นแต่ทรงอยู่และทรุดไป เรียกว่า
102 อชินโรค ให้อาหารไม่ถูกกับธาตุหรือแสดงกับธาตุนั้น เรียกว่า อชินธาตุ ให้ยาไม่ถูก
103 กับโรคอาการทรุดไปเรียกว่า อชินโรค (ให้อาหารไม่ถูกกับธาตุ หรือ ให้ยาไม่ถูกกับ
104 โรค เรียกว่า อชินโทษ)

105

106 **ยารักษาโรคอุจจาระธาตุ มี ๔ ขนาน คือ**

107 **ขนานที่ ๑ ชื่อยาพรหมภักตร์**

108 ๑.๑ โภศทั้งห้า สิ่งละ ๑ ส่วน

109 ๑.๒ เทียนทั้งห้า สิ่งละ ๑ ส่วน

110 ๑.๓ ตรีผลา สิ่งละ ๒ ส่วน

111 ๑.๔ ตรีกฏุก สิ่งละ ๒ ส่วน

112 ๑.๕ เปราะหอม สิ่งละ ๒ ส่วน

113 ๑.๖ ผลเอ็น สิ่งละ ๒ ส่วน

114		๕
115	๑.๗ ผลจันทน์	สิ่งละ ๔ ส่วน
116	๑.๘ การบูร	สิ่งละ ๔ ส่วน
117	๑.๙ ชিং	สิ่งละ ๔ ส่วน
118	๑.๑๐ ยาดำ	สิ่งละ ๔ ส่วน
119	บดเป็นผงละลายน้ำเปลือกมะรุมต้ม เป็นกระสาย บดทำเป็นเม็ดไว้รับประทาน รับประทาน ครั้งละ ๑ เม็ด ก่อน	
120	อาหาร ๓ เวลา เช้า - กลางวัน - เย็น	
121	สรรพคุณ แก้ท้องเสีย แก้ปวดท้อง ขับลม	
122		
123	ขนานที่ ๒ ชื่อยามหาพรหมภักตร์	
124	๒.๑ โภศสอ	สิ่งละ ๑ ส่วน
125	๒.๒ โภศหิวบัว	สิ่งละ ๑ ส่วน
126	๒.๓ โภศขุภามังสี	สิ่งละ ๑ ส่วน
127	๒.๔ เทียนดำ	สิ่งละ ๑ ส่วน
128	๒.๕ เทียนขาว	สิ่งละ ๑ ส่วน
129	๒.๖ เปราะหอม	สิ่งละ ๒ ส่วน
130	๒.๗ ผลเขิน	สิ่งละ ๒ ส่วน
131	๒.๘ ลูกผักชีทั้ง ๒	สิ่งละ ๒ ส่วน
132	๒.๙ ลูกโหระพาเทศ	สิ่งละ ๒ ส่วน
133	๒.๑๐ รากส้มกุ่มน้อย	สิ่งละ ๓ ส่วน
134	๒.๑๑ เปล้าน้อย	สิ่งละ ๓ ส่วน
135	๒.๑๒ ทัศคุณเทศ	สิ่งละ ๔ ส่วน
136	๒.๑๓ ยาดำ	สิ่งละ ๔ ส่วน
137	๒.๑๔ ตริภูก	สิ่งละ ๕ ส่วน
138	๒.๑๕ มหาหิงค์	สิ่งละ ๕ ส่วน
139	๒.๑๖ กานพลู	สิ่งละ ๕ ส่วน
140	๒.๑๗ การบูร	สิ่งละ ๕ ส่วน
141	๒.๑๘ ลูกสมอไทย	สิ่งละ ๘ ส่วน
142	๒.๑๙ ยางสลัดไดประสะ	สิ่งละ ๒๔ ส่วน
143	บดเป็นผง เอน้ำใส่ฟอสเบญจกุลเป็นกระสาย บดทำเป็นเม็ดไว้กินตามกำลัง	
144	สรรพคุณ แก้อุจจาระธาตุไม่ปกติ	

145

๖

146 **ขนานที่ ๓ ชื่อยามहितมหาพรหมภักตร์**

147 ๓.๑ โศกกระดุก สิ่งละ ๑ ส่วน

148 ๓.๒ โศกเขียง สิ่งละ ๑ ส่วน

149 ๓.๓ โศกจุฬาลัมพา สิ่งละ ๑ ส่วน

150 ๓.๔ โศกจุฬารส สิ่งละ ๑ ส่วน

151 ๓.๕ เทียนดำ สิ่งละ ๑ ส่วน

152 ๓.๖ ลูกวาชตัด สิ่งละ ๒ ส่วน

153 ๓.๗ ลูกโหระพาเทศ สิ่งละ ๒ ส่วน

154 ๓.๘ ลูกผักชีทั้งสอง สิ่งละ ๒ ส่วน

155 ๓.๙ เปราะหอม สิ่งละ ๓ ส่วน

156 ๓.๑๐ สมุลแว้ง สิ่งละ ๓ ส่วน

157 ๓.๑๑ จันทน์ทั้งสอง สิ่งละ ๓ ส่วน

158 ๓.๑๒ ตรีภูกก สิ่งละ ๔ ส่วน

159 ๓.๑๓ มหาหิงค์ สิ่งละ ๔ ส่วน

160 ๓.๑๔ ยาดำ สิ่งละ ๔ ส่วน

161 ๓.๑๕ ทศคุณเทศ สิ่งละ ๔ ส่วน

162 ๓.๑๖ รากจิงจ้อ สิ่งละ ๔ ส่วน

163 ๓.๑๗ การบูร สิ่งละ ๔ ส่วน

164 ๓.๑๘ รากส้มกุ่ม สิ่งละ ๔ ส่วน

165 ๓.๑๙ ลูกสมอไทย สิ่งละ ๓ ส่วน

166 ๓.๒๐ กานพลู สิ่งละ ๓ ส่วน

167 ๓.๒๑ ลูกจันทน์ สิ่งละ ๓ ส่วน

168 ๓.๒๒ ยางสลัดไดประสะ สิ่งละ ๓๒ ส่วน

169 บดเป็นผง ใช้พิกัดเบญจกูลเป็นกระสายยา ทำเป็นเม็ดไว้รับประทานก็ได้ หรือใช้น้ำผึ้งปั้น เป็นลูกกลอนก็ได้

170 รับประทานครั้งละ ๑ เม็ด ๓ เวลา ก่อนอาหาร

171 สรรพคุณ แก้ท้องเสีย และแก้โรคธาตุผิดปกติ

